

Výjezdní workshop z obchodního práva

OZ a ZOK – stále jako nové

8. – 10. dubna 2016

Co je a co není statusovou otázkou právnických osob?

(se zaměřením na obchodní korporace)

Tomáš Hejný

4. ročník Právnické fakulty UK

Úvod

Problematika toho, „co je a co není statusovou otázkou právnických osob“, je velice zásadní – dotýká se existence a života právnických osob soukromého i veřejného práva¹, tedy statisíců spolků, fundací, ústavů, obchodních společností a družstev. Špatná odpověď na výše položenou otázku může způsobit právní problémy a zapříčinit vynaložení dalších finančních nákladů. O co tedy vlastně jde?

Nový občanský zákoník² upravuje práva a povinnosti v tom rozsahu, v jakém nejsou upraveny jiným právním předpisem. Jak vyplývá z ustanovení § 9, odst. o.z.³, nový občanský zákoník je právním předpisem subsidiárním pro celou oblast soukromého práva. Uvedená otázka se dotýká úpravy určení povahy právních norem soukromého práva, tedy toho, zda jsou dispozitivní, či kogentní. Nový občanský zákoník obsahuje výslovné pravidlo ve svém ustanovení § 1, odst. 2 o.z., které stanoví: „*Nezákazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti*

¹ Přestože s ohledem na povahu právnických osob veřejného práva je tato otázka ještě specifitější.

² Zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: beck-online.cz [právní informační systém]. C. H. Beck [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/>. Nový občanský zákoník bude dále v odůvodněných případech označován zkratkou o. z., v souladu se stanoviskem Občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 12. února 2014.

³ Ustanovení § 9, odst. 2 o.z. stanoví:

(2) Soukromá práva a povinnosti osobní a majetkové povahy se řídí občanským zákoníkem v tom rozsahu, v jakém je neupravují jiné právní předpisy. K zvyklostem lze hledět tehdy, dovolává-li se jich zákon.

odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.“

Jak můžeme vyčíst z dotčeného ustanovení, jedním z kritérií, zda je možné se vlastním ujednáním smluvních stran odchýlit od pravidla stanoveného právní normou, je posouzení, zda takové ujednání smluvních stran porušuje právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti. Odborná veřejnost tento pojem označuje souhrnně jako *statusovou otázku*.

V mé práci se zaměřím na problematiku statusových otázek právnických osob, se zvláštním důrazem kladeným na obchodní společnosti a družstva, blíže upravené zákonem o obchodních korporacích⁴. Jelikož zákon o obchodních korporacích neobsahuje vlastní pravidlo pro rozlišení povahy jeho právních norem, na základě principu subsidiarity v ustanovení § 9, odst. 2 o. z. tak použijeme úpravu v ustanovení § 1, odst. 2 o. z. i na určení povahy právních norem zákona o obchodních korporacích. Obecné vymezení poskytuje i důvodová zpráva k zákonu o obchodních korporacích, jež říká, že „*zákon o obchodních korporacích je nepochybně liberálním předpisem, který chrání autonomii vůle soukromých osob a nabízí uživatelům převážně dispozitivní pravidla s výjimkou těch ustanovení, na nichž je nutno bez výhrad trvat, například v zájmu veřejného pořádku, dobrých mravů či nezbytné míry ochrany slabší či třetí strany*“⁵.

Co je statusová otázka právnických osob?

V první řadě se nabízí otázka, co to vlastně ta statusová otázka právnických osob je.

Zákonodárce?

Přestože se jedná o jedno z významných kritérií pro určení povahy právních norem soukromého práva, zákonodárce tento pojem nijak nedefinoval. Jelikož se, bohužel, nic bližšího nedozvíme ani z důvodové zprávy k novému občanskému zákoníku, protože její autoři ani zde vymezení tohoto pojmu neuvádějí, je třeba hledat v pracích odborné veřejnosti.

⁴ Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), ve znění pozdějších předpisů. In: beck-online.cz [právní informační systém]. C. H. Beck [cit. 26. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/>. Zákon o obchodních korporacích bude dále v odůvodněných případech označován zkratkou z.o.k.

⁵ HAVEL, B., a kol. *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 16 s. ISBN: 978-80-7208-923-9.

Doktrína?

Užší limit autonomie vůle

Hurdík⁶ se zaměřuje na prvotní kořeny úpravy rozdělení osob na fyzické a právnické, které ve výsledku formovaly současnou podobu této úpravy v novém občanském zákoníku, ze které lze blíže vyčíst, jaké konkrétní znaky lze podřadit pod statusové otázky právnických osob.

Hurdík poukazuje na ustanovení § 20, odst. 1 o.z.⁷, které v nejzákladnějších obrysech definuje právnické obrysy a vnáší jejich úpravu do soukromého práva. Svým obsahem a významem tak může posloužit jako vodítko pro určení, co lze podřadit pod právo týkající se postavení právnických osob, a co už nikoliv. Úprava právnických osob v novém občanském zákoníku je postavena, jak uvádí Hurdík, na teorii fikce, která je modifikována druhou částí první věty tohoto ustanovení. Toto ustanovení je vyjádřením pozitivněprávního myšlení, podle kterého pouze člověk (fyzická osoba) může být v právním smyslu osobou⁸. Jak dále uvádí Hurdík, „*pomocí fikce byl tento myšlenkový limit překonán; fikce posloužila jako výraz právního fingování existence typu osoby, jejíž existence ani morální/filozofická ani reálná s reálným odrazem v právu nebyla panující doktrínou přirozeného práva přípustná*“⁹, tedy osoby právnické¹⁰. Druhá část věty první tohoto ustanovení, totiž „*jehož právní osobnost (myslen organizační útvar, jak vyplývá z první části ustanovení § 20, odst. 1 o.z. – pozn. T.H.) zákon uzná*“, pak dle Hurdíka „*umožňuje uznání zákonem právní osobnosti organizačnímu útvaru, který není výslovně označen zákonem jako právnická osoba, zákon však formuluje jeho konstitutivní znaky (podstatné náležitosti), vyžadované pro právnickou osobu.*“ Hurdík dále zdůrazňuje skutečnost, že úprava v novém občanském zákoníku odmítá svéprávnost právnických osob, a její vůle je tak tvořena jednáním v jejím zastoupení k tomu příslušnými statutárními orgány.

⁶ HURDÍK, J. *Kogentnost a dispozitivnost ustanovení nového občanského zákoníku o právnických osobách. Ke vzájemné použitelnosti ustanovení o nadacích a nadačních fondech* [Právní rozhledy 7/2014]. In: Beck - online [právní informační systém]. C. H. Beck [cit. 28. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/>.

⁷ Ustanovení § 20, odst. 1 o.z. stanoví:

(1) Právnická osoba je organizovaný útvar, o kterém zákon stanoví, že má právní osobnost, nebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právnická osoba může bez zřetele na předmět své činnosti mít práva a povinnosti, které se slučují s její právní povahou.

⁸ Definici osoby fyzické, která je pojata širěji, uvádí taktéž Hurdík in LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 146 s. ISBN: 978-80-7400-529-9: „*osoby fyzické jsou v právním slova smyslu abstraktním a normativním odrazem člověka (lidské bytosti), tedy osoby ztotožňované se smyslově vnímatelným nositelem právních způsobilostí.*“

⁹ HURDÍK, J., op. cit., sub 6.

¹⁰ K tomuto přesněji HURDÍK, J. in LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 146 s. ISBN: 978-80-7400-529-9: „*vedle přirozené osoby za osobu v právním smyslu postupně uznávána i osoba tvořená původně pomocí fikce, tedy útvar bez reálné existence v reálném světě, který na sebe přenáší základní charakteristické rysy přiznávané osobě v právním smyslu, tedy osoba právnická (morální).*“

Z uvedeného Hurdíkova teoretického nástínu lze vyvodit dva určující znaky pro určení obsahu práva týkající se postavení osob: (i) právní osobnost právnické osoby a její náležitosti a (ii) právní způsobilost právnických osob. Hurdík se na tomto místě opírá o historický a komparativní výklad, kdy se zaměřuje na ustanovení § 19 švýcarského občanského zákoníku, jenž je inspiračním zdrojem ustanovení § 1, odst. 2 o.z., vodítka pro rozlišení povahy právní normy. Toto ustanovení švýcarského obligačního zákoníku hovoří o právní osobnosti - *“Recht der Persönlichkeit.”* Jak uvádí Hurdík, *„ve švýcarské terminologii civilního práva je ovšem systematicky pojem Rechtspersönlichkeit užíván ve významu českého termínu „právní osobnost“ a zahrnuje jak právní osobnost samotnou, tak její ochranu“*¹¹.

S ohledem na koncepci, ze které vychází ustanovení § 20, odst. 1 o.z., je třeba hledat práva týkající se osob mezi znaky právnických osob, které vytvářejí jejich podobu, předvídanou či uznanou zákonem, tedy jejich podobu v právním smyslu.

Dle Hurdíka takovými znaky je (i) organizační struktura (tj. zákonem stanovená typová vnitřní struktura orgánů, zahrnující společné typové zákonné organizační znaky právnické osoby, stanovící jejich minimální předpoklady existence organizační struktury jako samostatného subjektu práva), (ii) účel, jehož dosažení je prostřednictvím založení právnické osoby sledován, (iii) proces vlivu práva na právní akceptaci právnických osob (podmínky a proces přiznání typové i individuální právní osobnosti, jakož i podmínky a proces uplatnění vlivu práva na odnětí právní osobnosti), (iv) právní osobnost, (v) způsobilost aktivně působit v právních vztazích, včetně deliktní způsobilosti, a (v) další statusová výbava („osobnostní“ práva právnických osob).

Hurdík dále doplňuje, že je třeba taktéž respektovat způsobilost právnické osoby nabývat pro sebe práva a povinnosti, vyplývající ze zákonné konstrukce uvedené v ustanovení § 151, odst. 1 o.z.¹² Budou sem tedy patřit ty části právních způsobilostí, které právnická osoba ze své povahy nemá přiznány, jsou jí však z její povahy přičítány a jejich nositeli jsou členové orgánů právnické osoby (svěprávnost, deliktní způsobilost). Naopak sem v tomto smyslu nebudou patřit relativní práva mezi osobami vzájemně, např. obligační vztahy mezi osobami navzájem ani obligační vztahy mezi osobou právnickou a členy jejích orgánů apod.

Havel se s Hurdíkem shoduje v základním pojetí problematiky co je a co není statusovou otázkou právnických osob, které je odvislé od ochrany právní osobnosti, včetně způsobilosti právnické

¹¹ HURDÍK, J., op. cit., sub. 6

¹² Ustanovení § 151, odst. 1 o.z. stanoví:

(1) Zákon stanoví, popřípadě zakladatelské právní jednání určí, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právnické osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli.

osoby nabývat pro sebe práva a povinnosti, a nad rámec této diskuze trefně dodává, že „*diskuze je v detailu vedena pouze o jejích limitech, zejména o tom, zda a do jaké míry je kogentní např. úprava působnosti orgánů korporací apod., kde zatímco někteří i zde spatřují velký prostor pro smluvní autonomii, jiní naopak.*“¹³

S ohledem na fakt, že statusová otázka právnických osob se týká práva soukromého, je Havel zastáncem upřednostnění autonomie vůle před jejím upozaděním, tedy volby vlastního řešení smluvních stran odchylného od zákonné úpravy. K omezení svobody ustavování a úpravy vnitřních poměrů tak může dojít pouze tam, kde v rámci testu proporcionality (jak uvádí Havel, dle matice kogentnosti vyplývající z ustanovení § 1, odst. 2 o.z.), převáží zájem na limitaci autonomie vůle z důvodů ochrany jiných hodnot (vymezení statusu osob, ochrany práv třetích osob – věřitelů, zaměstnanců, právní jistoty), což se bude odlišovat nejen u jednotlivých typů právnických osob, ale i „vnitřně“ (např. rozdíl mezi režimem kotované akciové společnosti a akciové společnosti jediného akcionáře).

Matice kogentnosti dle ustanovení § 1, odst. 2 o.z. se ve věci statusových otázek dotýká samotné právní podstaty právnické osoby, včetně její právní osobnosti, a to konkrétně vymezení pravidel pro vznik a zánik právnické osoby a vztahu k veřejným rejstříkům a stěžejní minimální kompetenční struktury povinných orgánů právnické osoby s účelem zachování předpokládaného odlišení statutárních a jiných orgánů právnické osoby. Dále je nezbytné konkretizovat právní podstaty dílčí právnické osoby, např. jejich účel či zachování základních náležitostí a specifik jednotlivých právnických osob, u akciové společnosti pravidlo rovného zacházení s akcionáři společnosti či udržení majetkové podstaty práv spojených s různými druhy akcií bez souvisejících zásahů do obchodního vedení či ochrany účastníků kapitálového trhu.

Závěrem Havel připomíná, zda „*u korporací soukromého práva, tedy právnických osob, kterým je vlastní společnický substrát, je třeba vážít, zda např. přesun dílčích kompetencí rozhodnutím všech společníků z nejvyššího orgánu na jiný orgán korporace není jen dalším projevem autonomie vůle, protože takováto delegace nemá za následek narušení pravidel pro to, abychom určité pravidlo chápali jako kogentní.*“¹⁴

Širší limit autonomie vůle

Obdobně jako Havel, i Pelikán upozorňuje na skutečnost, že právní osobnost je právnické osobě přiznána až na základě zákona, i že základní konfigurace právnických osob se dotýká práv třetích

¹³ RONOVSÁ, K., HAVEL, B.: *Kogentnost úpravy právnických osob a její omezení autonomií vůle, nebo vice versa?* [Obchodněprávní revue 2/2016]. In: Beck - online [právní informační systém]. C. H. Beck [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/>.

¹⁴ RONOVSÁ, K., HAVEL, B., op. cit., sub 13

osob¹⁵. Dále uvádí, že u obchodních korporací se setkáváme s dělbou moci modelovanou podle struktury demokratického státu, máme tu (s jistou licencí) orgán zákonodárný (valnou hromadu, členskou schůzi), exekutivní (představenstvo) a kontrolní (dozorčí radu, kontrolní komisi). Interakce a vzájemné vyvažování těchto mocenských center pak zajišťují ochranu zájmů samotné korporace a brání jejím zneužití ve prospěch zájmů některé z osob, které tvoří její personální substrát (společníků či členů, členů orgánů). Tím jsou zprostředkovaně chráněny jak zájmy třetích osob (věřitelů společnosti), tak i společníků.

Pelikán závěrem uvádí, že zakladatelům obchodní korporace nepřísluší modifikovat její základní organizační strukturu, jelikož jednak by taková dohoda narušovala veřejný pořádek, neboť by ve svém důsledku vedla ke vzniku právních forem, se kterými zákonodárce nepočítal, a jednak by se taková dohoda dotýkala třetích osob, zejména tedy věřitelů, jejichž zájmy jsou dělbou moci mezi jednotlivé orgány obchodní společnosti chráněny.

Melzer je zastáncem širších limitů pro autonomii smluvních stran, kdy za normy týkající se statusových otázek právnických osob označuje takové „normy, které upravují základní právní vybavení osoby, tj. osobnost (subjektivitu), svéprávnost, deliktní způsobilost“ a také normy upravující „vnitřní strukturu orgánů, jejich působnost a pravidla jednání apod.“¹⁶.

Judikatura?

Ke správnému a prakticky užitečnému výkladu problematiky, co je a co není statusovou otázkou právnických osob (konkrétně obchodních korporací) přispěl taktéž Nejvyšší soud České republiky ve stanovisku občanskoprávního a obchodního kolegia¹⁷.

Nejvyšší soud ČR se v tomto stanovisku mj. zabýval otázkou, zda společenská smlouva společnosti s ručením omezeným vzniklé před 1. lednem 2014, která se postupem podle ustanovení § 777, odst. 5 z. o. k.¹⁸ nepodřídila zákonu o obchodních korporacích jako celku, může v souladu s ustanovením § 135 odst. 1 z. o. k.¹⁹ připustit vznik různých druhů podílů.

¹⁵ PELIKÁN, R. Kogentní a dispozitivní ustanovení v novém zákonu o obchodních korporacích [Obchodněprávní revue 9/2012]. In: Beck - online [právní informační systém]. C. H. Beck [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/>.

¹⁶ MELZER, F., TÉGL, P. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1 – 117*. Praha: Leges, 2013, 63 s. ISBN: 978-80-87576-73-1.

¹⁷ Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Cjpn 204/2015, ze dne 13. ledna 2016, k některým otázkám zápisů obchodních korporací do obchodního rejstříku.

¹⁸ Ustanovení § 777, odst. 5 z.o.k. stanoví:

(5) Obchodní korporace uvedené v odstavci 4 se mohou nejpozději do 2 let ode dne účinnosti tohoto zákona změnou svých společenských smluv podříditi tomuto zákonu jako celku. Údaj o tom zapíše obchodní korporace do

Dle Nejvyššího soudu ČR upravuje zákonodárce v ustanovení § 777, odst. 4 z. o. k. výjimku pro práva a povinnosti společníků obchodních korporací vzniklých před 1. lednem 2014, které je projevem respektu zákonodárce ke smluvní autonomii společníků. Práva a povinnosti společníků těchto obchodních korporací, se tak i nadále řídí pravidly, která pro ně platila do 31. prosince 2013, přestože nejsou výslovně obsahem jejich zakladatelských smluv. V souladu s právní domněnkou, upravenou v ustanovení § 777, odst. 4 z.o.k., již nejde o pravidla právní, ale o pravidla smluvní. Jak uvádí Nejvyšší soud ČR, předpokladem je, že tato pravidla neodporují donucujícím ustanovením zákona o obchodních korporacích. Ustanovení § 777, odst. 4 z. o. k. se tedy nedotýká statusových otázek, jako např. vymezení jednotlivých orgánů obchodních korporací a jejich působnosti, rozhodování orgánů (tj. zejména svolání, usnášeníschopnosti, hlasovacích většin, osvědčování rozhodnutí veřejnou listinou) atd. Ty se řídí od 1 ledna 2014 zákonem o obchodních korporacích, přesněji jeho ustanovením § 775 z. o. k.²⁰, tedy i úpravou obsaženou v novém civilním právu.

Jinými slovy, Nejvyšší soud ČR dovodil, že úprava statusových otázek se řídí novou úpravou civilního práva, rozsahem práv a povinností zde uvedených, přestože se obchodní korporace nepodřídily dle ustanovení § 777, odst. 5 z.o.k. Nejvyšší soud tak ponechává smluvní úpravě společníků obchodní korporace, aby si vlastním právním jednáním upravily určitá práva a povinnosti, nespojuje tuto možnost nezbytně s jejím umožněním, vyplývajícím ze zákonné úpravy.

Potenciální problém špatné interpretace

V první řadě, týká-li se statusová otázka zápisu do obchodního (veřejného) rejstříku, je zde riziko, že rejstříkový soud, resp. notář v této působnosti tento zápis do rejstříku neprovede, s ohledem na domnělý nesoulad se zákonnou úpravou.

Druhým problémem může být následné přezkoumání správnosti zvoleného řešení prostřednictvím soudního řízení, ve kterém může být rozhodnuto o jeho neplatnosti / nicotnosti. Takový výsledek může způsobit přinejmenším nemalé finanční náklady.

obchodního rejstříku. Změna společenské smlouvy nabývá v tomto případě účinnosti až zveřejněním zápisu o podřízení se tomuto zákonu jako celku v obchodním rejstříku.

¹⁹ Ustanovení § 135, odst. 1 z.o.k. stanoví:

(1) Společenská smlouva může připustit vznik různých druhů podílů. Podíly, se kterými jsou spojena stejná práva a povinnosti, tvoří jeden druh. Podíl, se kterým nejsou spojena žádná zvláštní práva a povinnosti, je podíl základní.

²⁰ Ustanovení § 775 z.o.k. stanoví:

Tímto zákonem se řídí práva a povinnosti vzniklé ode dne jeho účinnosti.

Závěr

S ohledem na uplatnění zásady legální licence v celé oblasti soukromého práva, jak je zmíněna i autory důvodových zpráv k novému občanskému zákoníku a zákonu o obchodních korporacích, jsem pro respektování užších limitů autonomie vůle. Jelikož zákon uznává a přiznává právníkům osobám právní osobnost, tedy její „život“, je třeba respektovat náležitosti související s právní osobností právnických osob, tedy ustanovení jejich orgánů a vymezení jejich působnosti, jejich svolání, usnášeníschopnost, hlasovací většiny, osvědčování rozhodnutí veřejnou listinou, atd. Taktéž je třeba hledět na specifika jednotlivých forem právnických osob, zejména jejich účel, který musí být dodržován, a taktéž vnitřní odlišení i v rámci totožných právnických osob (např. akciová společnost jediného akcionáře a akciová společnost, jejíž akcie jsou obchodovány na kótovaném trhu).